

1] DVOJÍ ZROZENÍ

842 – Štrasburské přísahy

Jsou tři – Lotar, Ludvík a Karel. První dva jsou bratři. Lotar, čtyřicet sedm let, a Ludvík, čtyřiatřicetiletý, jsou synové císaře Ludvíka Zbožného a Ermengardy. Karel je plod císařova dalšího sňatku s mladou a krásnou Juditou Bavorskou. Je mu devatenáct let. Všichni jsou vnuky Karla Velikého. Už deset let spolu vedou válku, a od smrti svého otce s ještě větší prudkostí.

Přitom se zdálo, že Ludvík Zbožný všechno předvídal a dávno zařídil. V roce 817, rok po své korunovaci, skončil s franckou tradicí dělení majetků a ustanovil svého prvního syna, Lotara, příštím držitelem císařské koruny. Další synové, Ludvík a Pipin (ten umírá o několik let později), dostali pro útěchu království pod Lotarovou nadvládou. Mezi franckým obyčejem a snem o obnoveném římském impériu si Ludvík I. zvolil jednotu říše a křesťanské Evropy. Církev tleská. Frančtí válečníci a jejich velitelé se podvolují, i když neradi.

Narození Karla, Juditiny ambice a láska Ludvíka k jeho mladé ženě toto schéma boří. Ludvík chce Karla obdarovat a zajistit mu krásnou budoucnost, a tak ubírá z území přislíbených Lotarovi. Ten se nehodlá nechat obrat děckem a macechou, jež očarovala jeho otce. Napětí stoupá a francká knížata jen málokdy zůstávají u slov. Tím spíš, že Lotar spěchá, aby byl prohlášen králem dřív, než bude slíbená koruna dědičná po přeslici. Spěchá natolik, že dvakrát uspořádá výpravu, s podporou remešského arcibiskupa sesadí svého otce – a pošle ho medítovat spolu s císařovnou za zdi kláštera. Dvakrát se starý císař znovu vynoří. Intriky, rány pěstí, vraždy, vypíchnuté oči, uzavřená a zrušená spojenectví, ale také, protože nikdo nevíteží trvale, okázalé usmírování, objektivní, omluvy, smlouvy, nové rozdělení. Virtuální království a jejich držitelé vznikají a zanikají. Když Ludvík v Mohuči v roce 840 umírá, je idea císařství mrtvá. Trvala jen půl století a vstoupí do evropských legend.

Ale Lotar se jí ještě nevzdal, a ví proč. Francká církev naopak váhá. Politická jednotka říše, zajišťující její jednotu duchovní, byla její velkou ideou. Jeden

císař, jeden papež, jedno křesťanstvo. Ale v posledních letech vlády Ludvíka Zbožného objevila církev i výhody oslabené a rozdělené císařské moci: za Karla Velikého byla v podřízené pozici; od roku 830 řídila zejména hlavní politické a správní záležitosti oslabeného monarchy. A násilnický, hrubý Lotar by nyní opět mohl dát sbor biskupů pod své jho.

Tuto otázku svědomí biskupů rozřeší zbraně, a vyjádří tak – z nedostatku jasnějšího poselství – boží vůli: 25. června 841 se střetnou spojené oddíly Ludvíka Němce a Karla, kterého přezdívalí Holý, u Fontenoy-en-Puisaye u Auxerre s Lotarovými vojáky. Střet byl, jak uvádějí dobové zdroje, mimořádně prudký. Poražený Lotar prchá a zanechává na bitevním poli těla většiny svých přívrženců. Válka skončila, slovo teď patří politikům, to jest kléru.

Jak ustanovit na troskách Karlova císařství trvalé podíly přijatelné pro všechny? Jak spravedlivě rozdělit toto obrovské území, které sahá od Atlantiku k Dunaji a od Fríska po Toskánsko?

Začnou se vést diskuse, které mohou skončit snad jen v podobě kulhajícího kompromisu, slibů nových válek a nekonečných rozepří. Jak ocenit každý kus toho pláště, který se trhá, jeho rozlohu, jeho bohatství, obyvatelstvo, přirozenou ochranu, jeho aktivity? Podle jakých kritérií, na základě jakých údajů, jaké vášně ta dělba ukojí?

Protože se nedochovaly žádné dokumenty, můžeme si jen představovat jednání mezi jednotlivými tábory prostřednictvím posílů, primitivní mapy, hněv jedněch i druhých a úsilí řeholníků ukončit co nejrychleji tento konflikt – vždyť z něj mohly mít prospěch pohanské hordy – Arabové na jihu, Normani na západě a na severu, Madaři na východě. Bezpochyby to byla skupina učených kleriků, vzdělaných v tradiční latinské kultuře, kteří přišli s jednoduchou, a přece tak revoluční myšlenkou: rozdělit říši mezi Karla a Ludvíka – Lotar je provizorně mimo hru, nucený přijmout to, co mu dají, – podle jazyka, kterým mluví jejich poddaní. Na západě *Francia occidentalis*, jejíž obyvatelé mluví románsky; na východě germánská *Francia orientalis*. Mezi oběma, jako nárazník, nejsou přece naivní, rezervují Lotarovi království, protáhlé, dost nehostinné, navíc užívající více jazyků, rozkládající se od Lombardie k ústí Rýna. Lotarovi zůstane pro útěchu císařská koruna, redukováná na symbol jednoty. Idea vytvoření Francie a Německa vykrytalizovala kolenní jednotné příslušnosti k jedné mluvě.

Románština je jazyk „vulgární“ na druhou: je to lidová odvozenina z lidové latiny, latiny obchodníků, otroků a vojáků příšlých do Galie s římskými dobyvateli před osmi stoletími. Ze špatné latiny přezvukykané každodenním užíváním až do tvaru, který si jen vágně pamatoval svůj původ. K těmto silně plebejským kořenům francouzského jazyka se nikdy nehlásili nacionalisté: nepřiznává se snadno, že duch jazyka, tento dar bohů, se zrodil ve stoce. Podle doby, ideologií a stavu lingvistických znalostí se ideologové a jazykovědci – což je prašť jako uhod – mohli přetrlnout, aby našli urovenější

příbuzné nebo aby si vymysleli vznešenější svazky, z nichž by vzešlo božské dítě. Keltština, řečtina, germánština, hebrejšтина. Marná snaha, obrovská otevřená staveniště, a výsledek: jen pár kamínků, několik slov, několik gramatických tvarů, několik importovaných kořenů, jaké existují ve všech jazycích, to vše ztracené v oceánu bastardní a neotesané latiny, která za sebou táhla přízrak řečtiny.

Nevíme přesně, jakými jazyky, s výjimkou keltštiny, mluvili naši galští předkové před Juliem Caesarem. Skutečností je, že kromě bretonské výspy tyto jazyky vůbec neodolaly latinské hltavosti, jíž byla velmi nápomocná christianizace. Všichni mluvili latinsky po svém. A bezpochyby tím méně věrně, čím dále žili od římského zdroje, od velkých cest, od politických a vzděla- neckých center, a naopak v zónách kontaktu s jinými jazyky.

Určit datum vzniku mluvené francouzštiny je tedy marná snaha. Každý si myslí, že mluví latinou svého otce a své matky, a každý ji přetváří. Ale v jednom okamžiku, někdy kolem začátku sedmého století, si všichni uvědomí, že rozumějí jen přibližně staré latině vzdělanců, té, kterou se mluví v kostelech, a ještě méně latině knižní. Přestali mluvit latinsky. Už tehdy biskupové doporučují kazatelům, aby v kázáních používali zjednodušenou latinu. O několik desítek let později učiní další krok směrem od latiny: budou žádat pastory v severní Galii, aby užívali v homiliích *jiný jazyk*, jazyk svých oveček. To, že Karel Veliký a jeho intelektuální dvůr obnovují studia a latinskou vzdělanost upadlé v zapomnění, propast definitivně prohloubí. Současníci Karla Velikého si uvědomují, že v západní části říše existují dva jazyky: jazyk literatury, latina, a jazyk nevzdělanců, mluvený jazyk, kterému ještě nikdo neříká francouzština a který se třísťí do množství dialektů.

Na straně písma – latina: posvátno, moc, spravedlnost, literatura, ušlechtilé formy vzdělanosti; to vše je v rukou malé skupiny bilingvních kleriků, jediných držitelů této nesmírné moci, tedy schopnosti přeložit do *drsného románského jazyka* boží slovo, úřední nařízení, rozhodnutí soudců a paměť civilizace. Na straně mluvy: poddanství, omezený prostor místního nářečí, brutální síla francké vojenské šlechty, drsný a vymezený běh každodenního života.

Na dlouhou dobu bude spisovatel – vlastník písma a toho druhého jazyka – převozníkem, interpretem světa tam nahoře do světa tam dole. Bude považován za velebníka, kouzelníka, i když už nebude mít tonzuru, a ještě i tehdy, až se bude zdát, že píše stejným jazykem, kterým se mluví. Poněvadž to dlouho nebudou totožné jazyky, pokud bude existovat psaní. Kouzelníci jsou obdivováni, ale možná ještě více nenáviděni.

Dne 14. února 842 se Ludvík Němec a Karel Holý setkávali ve Štrasburku, aby zpečetili spojenectví, ze kterého vzejde o několik měsíců později Verdunská smlouva. Poradci obou králů udělali všechno pro to, aby dodali události výjimečný lesk. Ceremonie byla více než veřejná, udělali jí reklamu. Ne-

jde o pouhou přísahu a dohodu mezi dvěma panovníky, takových bylo a bude mnoho, ale o zakladatelský počin, inspirovaný přímo božskou vůlí: jde o vytvoření dvou rovnoprávných království, která si darují navzájem dva nevlastní bratři v naprosté shodě, po neodvolatelném božím rozsudku, kterým bylo vítězství u Fontenoy.

Proto je nutné, aby všichni rozuměli vyměněným přísahám a pochopili je. Jsou tam všichni, „*ve městě kdysi zvaném Argentaria, ale které je dnes obvykle nazýváno Štrasburk*“, poradci, kteří dohodu připravovali, klerikové, kteří vykonávají správu, dvořané, ale rovněž – a hlavně – vojenští vůdcové a jejich oddíly. K nim přednostně se obracejí Ludvík a Karel. Starší z nich, Ludvík, mluví jako první v germánském jazyce k lidem ze svého tábora, aby jim vysvětlil zvláštní sílu přísahy, kterou prosloví: „*Kdyby se nicméně stalo, což nedej Bůh, že bych porušil přísahu, kterou jsem složil svému bratrovi, vyvazuji každého z vás z jakékoli poslušnosti vůči mé osobě, jakož i z přísahy, kterou jste mi dali.*“¹ Karel řekne totéž v jazyce románském.

A nyní proběhne neočekávaný politický a lingvistický tah, připravený v zákulisí. Ludvík Němec, stále ve výhodě věku, se obrátí ke Karlovým oddílům a přísahá v románštině: „*Pro deo amur et pro Christian poblo et nostro commun salvament, dist di en avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo et in aiudha et in cadhuna cosa, si cum om per dreit son fradra salvar dist, in o qui il mi altresi fazet...*“

Dnes už musíme tato první slova francouzštiny překládat: „*Pro lásku Boží a pro naši spásu i pro spásu křesťanského lidu, od tohoto dne, pokud mi Bůh dá vědomí a sílu, budu podporovat tohoto mého bratra Karla svou pomocí a ve všech záležitostech, jak podle práva člověk svého bratra podporovat má, pokud mi on bude činit stejně...*“

A Karel pronáší stejnou přísahu v německém jazyce: „*In Goddes minna ind thes christianes folches ind unser bedhero gehaltnissi...*“

Pak následuje třetí přísaha, kterou „*lid každého z nich*“ pronáší ve své vlastní řeči. Románsky: „*Si Lodhuvigs sagrament que son fradre Karlo jurat conservat, et Karlus meos sendra...*“ („*Jestliže Ludvík zachová přísahu, kterou odpřisáhl svému bratru Karlovi, a jestli Karel, můj pán, nedodrží tu svou, v případě, že bych mu v tom nemohl zabránit, neposkytnu mu žádnou podporu, ani já, ani nikdo, koho bych od toho mohl odvrátit.*“)

Štrasburské přísahy představují společný zrod Francie a Německa na troskách myšlenky římské říše, a to ve znamení vzájemného uznání jejich jazykové odlišnosti. Pozoruhodná politická událost, které dá jeden z velmožů Karlova dvora pravý dosah zakladatelského počínu.

Jmenuje se Nithard. Není to žádný kronikář nebo historik, je to politický a vojenský vůdce. Je vnukem Karla Velikého, z levého boku, plodem lásky císařovy dcery Berty a franckého básníka Angilberta zvaného *facundus Homerus*, šlechtice, diplomata a vzdělance. Nithard je tedy vlastní bratrance všech tří

1 Všechny citace přeložila Nora Obrtelová, pokud není uvedeno jinak.

králů, patří do rodiny. Narodil se kolem roku 800, velmi brzy se postavil na stranu mladého Karla a stal se jeho hlavním poradcem. Na Karlovu žádost začne psát v roce 841, samozřejmě latinsky, *Historiarium libri quator, Dějiny synů Ludvíka Zbožného*. Je to kniha politické propagandy, redigovaná jedním z aktérů bratrské války, aktivním a angažovaným svědkem událostí, o nichž referuje. Kniha první začíná smrtí Karla Velikého a připomíná vládu Ludvíka a Lotarovy hanebnosti. Kniha druhá končí vítězstvím Karla Holého a Ludvíka Němce ve Fontenoy. Nithard splnil svou úlohu: ospravedlnit a legitimizovat činy svého bratrance Karla, které vyústily v rozbití říše Karla Velikého. Nicméně se rozhodl přidat ještě knihu třetí:

„Nemoha snášet pomlouvání naší rodiny, je pro mě ještě obtížnější mluvit špatně o druhých. Také, nechť poruší rozkazy [Karla Holého], jakmile jsem došel na konec druhé knihy, rozhodl jsem se o své vůli ukončit toto dílo. Ale v obavě, že uveden v omyl tím či oním způsobem by se našel někdo a pustil se do vyprávění událostí naší doby jinak, než se odehrály, svolil jsem přičinit třetí knihu o událostech, jichž jsem byl účasten.“

Nithard ostatně rychle přidá ještě čtvrtou: je o Lotarovi, který, nepoučitelny, znovu obnovuje válku, o příměří v Thionville a o sňatku Karla s Ermentrudou, dcerou vévody Orleánského. Dál se nedostane, v roce 844 najde smrt na březích řeky Agout u Angoulému v boji proti oddílům Pipina Akvitánského, který chtěl donutit Karla, aby ukončil obléhání Toulouse.

Kniha třetí je celá věnována *Štrasburským přísahám*, což jen potvrzuje, jaký význam přikládá autor této události a její legitimizační roli. Text vznikl jen tři nebo čtyři měsíce po setkání. Nithard se všeho zúčastnil; předběžných diskusí, redigování listin, bezpochyby i tvorby textu dvojjazyčné přísahy. Šlechtic, válečník a vzdělanec – toto spojení všech ctností je příliš vzácné, než aby nehrál význačnou roli v dohodě i v její přípravě. Ale Nithard je dalek toho drát se do popředí, naopak – skryje se za slavnostní tón svého vyprávění a za odvážné podání své zprávy: přeruší vyprávění v latině, aby transkriboval přísahu, kterou Ludvík Němec pronesl v románském jazyce. Ve stejný den jako Francie a stejným politickým rozhodnutím se zrodila psaná francouzština. Zapsat románský jazyk do nějakého textu znamená dát jedním rázem tomuto textu posvátný charakter a lidové mluvě přisoudit status jazyka. Ve Štrasburku Nithard neoslavuje jen konec císařského mýtu, konec nadvlády jednoho a jeho nahrazení autonomními a rovnoprávnými monarchiemi, ale dává jazykům lidu a jejich králů status písma, který je činí rovnoprávnými mezi sebou a rovnoprávnými s latinou. To je druhá smrt římské říše, sakralizace rozpadu.

Karel a Ludvík měli samozřejmě při četbě přísahy k dispozici psaný text. Tento text se nedochoval, zatímco jiné texty z té doby ano. Jediný, který nám zůstal, je text Nithardův, nebo přesněji jeho opisy. Můžeme se jen dohadovat o náhodě, díky které se dochoval nebo díky níž byl objeven. Jaké stopy zůstanou po naší současné civilizaci za dvanáct století, za předpokladu, že ještě budou existovat živé bytosti, aby je četly, a jaký význam jim dají? Naproti tomu

nemůžeme zcela vyloučit, že zítra bude objeven ve sbírkách tyrolského opatství útržek pergamentu, na kterém bude zaznamenán text kázání v románštině nebo překlad Ovidiovy básně napsané několik let před *Štrasburskými přísahami*. Pak by bylo třeba všechno vymyslet znovu od začátku...

Prozatím nám stačí konstatovat, že klerikové, kteří archivovali jednání mezi Karlem a Ludvíkem, zachovali všechny dokumenty, charty a smlouvy z té doby. Všechno kromě přísah pronesených ve dvou jazycích. Bylo třeba vůle laika, aby nebyly zapomenuty. Je to výsledek profesionální deformace mnichů, kteří tento text opomenuli, protože nebyl latinský, a tudíž pro ně nepatřil do písemnictví? Možná, ale nemůžeme vyloučit ani částečný úmysl. Držitelé písma – latinského z definice – nechtějí připustit narušení svého monopolu. *Štrasburské přísahy* – nástup galorománštiny a staroněmčiny jako jazyků patřících mocným i lidu – měly zůstat politickým „tahem“ bez budoucnosti. Měla to být jakási příhoda mluvené řeči, kterou se paměť textů bude snažit vymazat. Říše už bohužel neexistuje, ale přetrvává její jediné náboženství, a tím náboženstvím je její jazyk.

Nithard si musel všimnout snah o tuto „umlčovací operaci“. V jeho „*obavě, že by se našel někdo, kdo by se ujal vyprávění událostí jinak, než se odehrály*“, to zaznívá. Chápe, o co tady jde: dostat Karlovo království pod nadvládu latiny. Nemešská proto a publikuje oba projevy v románštině a germánštině, začlení je jakoby přirozeně do latinského vyprávění. Ludvík a Karel promluvili, Nithard píše, to znamená vynalézá jazyk.

To psané je jazyk, kterým nikdo nemluví. Když se rozhodli zapsat podle norem latinské abecedy a způsobu psaní románská slova, která má pronést Ludvík Němec, museli Nithard – a před ním redaktor či redaktori přísahy, za předpokladu, že to nebyl Nithard sám – téměř všechno vynalézt. Neexistuje žádný systém, žádná zásada přepisu. Neexistuje žádný ustálený mluvený jazyk nebo nějaký považovaný za „dobrý“, na němž by bylo možné postavit základy písemné podoby. Musí být srozumitelný všem, válečným vůdcům i vojákům, ať jsou z Chartres nebo ze Saintes, z Remeše nebo z Toulouse. Románské psaní *Přísah* je celonárodní. Ten způsob psaní načrtává národní prostor, v němž se nemluví jednotným nářečím. Toto psaní z ničeho nepíše, ale tvoří. Redaktor či redaktori *Přísah* neodlévají do formy románského písma žádný „dominantní“ dialekt – kterým se mluví v Poitiers, Lyonu, v Champagni nebo v kraji kolem Paříže –, *vytvářejí* románský text, opírající se samozřejmě o své kulturní vědomosti vzdělanců a intelektuálů: o latinskou prózu, model všech písem.

Francouzština se zrodila z literatury.

PRAMENY

NITHARD: *Histoire des fils de Louis le Pieux*. Vydání a překlad Philippe Laueur. Paris, Les Belles Lettres 1926. Reedice 1964.

Ferdinand BRUNOT: *Histoire de la langue française, des origines à 1900*. Svazek I: *De l'époque latine à la Renaissance*. Paris, Armand Colin 1905. Reedice 1966.

Bernard CERQUIGLINI: *La naissance du français*. Paris, PUF 1991.

Paul ZUMTHOR: *Histoire littéraire de la France médiévale (VIe-XIVe siècle)*. Paris, 1954. Reedice Genève, Slatkine 1981.

Renée BALIBAR: *L'Institution du français. Essai sur le colinguisme, des Carolingiens à la République*. Paris, PUF 1985.

Marc VAN UYTFANGHE: *Latin mérovingien, latin carolingien et rustica romana lingua*. Bruxelles, *Revue de l'Université libre* 1977, s. 65–86.

2] MNICH, ŠLECHTIC A SVĚTEC

1041 — *Život svatého Alexia*

Láska, politika, náboženství: mezi vrcholy tohoto trojúhelníka se odehrávají historické romány, někdy dokonce i historie. Příběh Roberta II. je příkladný. Syn Huga Kapeta a Adélaïdy de Poitou se narodil v Orléansu kolem roku 970, a byl tak dokonalým křesťanským králem, že ho přezdívali Zbožný. Zbožný, ale i vzdělaný a brilantní, nadaný básník a hudebník. Žije obklopen rádci, laiky, ale hlavně klérem s velkou intelektuální reputací. Hugo Kapet je příznivcem výhodné manželské politiky, proto oženil svého syna v roce 988 s Rosalou, dcerou Bérengera, italského krále, která je už vdovou po hraběti z Flander. Rosala přináší věnem Montreuil-sur-Mer, ale Robert zůstává neústupný: miluje svou sestřenicí a milenku, krásnou Bertu Burgundskou. Zapudí tedy nešťastnou Rosalu a ožení se s Bertou. Nikomu by to nevadilo, kdyby ovšem Berta nepřinášela ženichovi darem Burgundsko.

Burgundsko je pěkný kus území, a je bohaté. Císař Ota III., který vládne v Římě a sní o obnově říše Karla Velikého, se nemíní dívat na to, jak francouzské království roste. Má k ruce svého bratrance, papeže Řehoře V., kterého právě ve věku dvaceti tří let dosadil na papežskou stolicí. Oddaný papež prohlásí Robertovo manželství za neplatné. Ten vzdoruje. Mezi králem a papežstvím dojde k měření sil. Vzniká a rozvíjí se tu obraz, který se bude opakovat každé století během naší dlouhé historie s pravidelností zvyku: spor mezi katolickým králem, nesmiřitelným zastáncem víry, ale pevně rozhodnutým být doma pánem a řídit „svůj“ klérus, a církevním panovníkem, který má hájit všeobecné a nejvyšší zájmy křesťanství — až do jejich nejkonkrétnějších pozemských a světských důsledků. Nemožný úděl, nevyčerpatelný zdroj střetů, a tudíž i literatury.

Na královské straně je to především literatura Gerberta d'Aurillac. Ostatní mluví, ale on myslí a zapisuje jejich proslavy. Tento syn z chudé rodiny má podivný osud — jako chlapec vstoupí do kláštera, v Córdoba studuje vědu o blámu a pak se stane v Remeši profesorem, kterému naslouchá evropská

elita; je matematik, teolog, pedagog, filozof, zákonodárce. Přestože podněcoval dynastickou revoluci v roce 987 a uvedl Huga Kapeta na trůn, je i přítelem císařů Oty II. a Oty III. a je zcela oddán myšlence říše. Další paradox – nebo spíš důkaz politické obratnosti, která je na úrovni jeho ambic –, tento Gerbert, který silně kritizuje papežství v roce 992, se o šest let později stane papežem pod jménem Silvestr II. Papež roku 1000.

Když Gerbert pranýřuje úpadek církve a její neschopnost udržet duchovní jednotu světa, nejedná v rukavičkách: „*Při pádu říše ztratil Řím alexandrijskou církev, přišel o Antiochii, nemluvě o Africe a Asii. Hle, jak se sama Evropa odvrací od své podstaty: cařihradská církev se vzdaluje; srdce Španělska už neuznává její zákony. To je roztržka, o níž mluvil apoštol – roztržka nejen mezi národy, ale mezi církvemi...*“ Bilance katastrofy.

Ale Gerbert se setkává s protivníky na své úrovni. Počínaje představiteli velkých klášterů, kteří mají v úmyslu se vymanit z autority svých biskupů tím, že požadují přímou poslušnost Římu. Probíhají hádky o desátky stejně jako duchovní debata. Mocné kláštery, učené a prosperující, se nechtějí dělit s těmi všivými biskupy. Nejskvělejší, nejpanovačnější z těchto papežových spojenců je Abbon, opat z Fleury, obávaná hlava prestižního opatství v Saint-Benoît-sur-Loire, vzdělaný v písemné tradici anglické klášterní školy. Abbon přispěl – spolu s Gerbertem – k vytvoření Aristotelova logického *korpusu*. Je velmi angažovaným teoretikem papežské nadvlády a nadřazenosti řádového kléru nad klérem světským.

Jeho hlavní spojenc se jmenuje Léon, je papežským legátem u krále. Je také opatem kláštera Svatého Bonifáce na Aventinské hoře, je tedy odpovědný za kult svatého Alexia, San Alessia.

Legenda o svatém Alexiovi je velmi stará. Objevila se bezpochyby v Sýrii v pátém století. Mladý římský šlechtic prchá v den svého sňatku do Edessy – dnes je to Urfa v Turecku u hranice se Sýrií – a vede tam život v modlitbách a odříkání. Později mu dají řecké jméno Alexios. Legenda narůstá a šíří se po východním křesťanském světě až do roku 977, kdy je jistý Serge vyhnán ze svého biskupství v Damašku, protože jej znovu dobyla Byzanc, přichází do Říma a zakládá zde v klášteře svatého Bonifáce s několika cařihradskými mnichy řecko-latinský klášter zasvěcený svatému Alexiovi, jehož ostatky přivezl. Léon je Sergeův nástupce.

Klášter a kult svatého Alexia za mocné podpory Oty III. pozoruhodně vzkvétají; východní legenda se polatinští a dostane písemnou podobu. Proměnění se v nástroj mravoučné propagandy směrem k aristokracii. Alexius se stane synem vysokého císařského hodnostáře. Má nejlepší vzdělání. Je zaslíben mladé dívce z dobré rodiny. Ale o svatební noci opouští manželské lože a vydává se na pouť do Edessy trávající sedmáct let. Služebníci jeho otec ho odehávají hledat, ale Alexius rozdal všechny své statky, stal se žebrákem a není k nalezení. Až do dne, kdy ho bouře zavede k italským břehům. Vrací se do

Říma a žádá svého otce, který ho nepoznává, o právo žebrot v jeho paláci. Tak uplyne dalších sedmnáct let (přitažlivost symetrie). Ani jeho rodiče, ani jeho manželka, věrná jak se sluší, netuší nic o totožnosti svatého muže, často odstrkovaného a vysmívaného služebnictvem. Když cítí, že se blíží jeho konec, popíše svůj život. Po jeho smrti vyjde všechno najevo, rodina ho oplakává, římský lid ho obdivuje, počet nefantastičtějších zázraků zesnulého svatého se zvyšuje.

Šlechta nalezla ochránce a příklad.

Šlechtická mládež má tendenci se považovat za přirozenou elitu tohoto světa, který se jí nabízí, protože disponuje bohatstvím a mocí a otvírají se před ní nejkrásnější vojenské, politické nebo náboženské kariéry. Její nadřazenost a blahobyt mohou přicházet jen od Boha; děkuje mu za to a je na to pyšná, až k aroganci. Život svatého Alexia jí připomíná, že jsou důležitější a rozhodnější cíle než kariéra. Nabízí šlechtě obraz a příklad vyššího hrdinství, povznášejících rozhodnutí, vznešenějších závazků, drsnějších výzev. Život svatého Alexia podtrhuje konečně hierarchii hodnot a úkolů, ve kterých vždy Nebe vítězí nad Zemí, pokora nad pýchou, modlitba nad mocí, služba Bohu nad pozemskými radostmi. Nejvyšší šlechta se povznáší až k ponížení. Nejvyšší šlechtictví, to je svatost.

Lekce je pronikavá – vezmeme-li ji doslovně, až revoluční – a ti, kteří ji budou následovat příliš věrně, budou brzy označováni za heretiky, což je jen otázka nuancí: kam až by to došlo, kdyby byli šlechtici vyvlastňováni a uráženi pod záminkou, že jsou nuceni ke svatosti? Ale ve svém latinském literárním obalu, jako téma kázání, obřadů kolem ostatků, zpěvů doprovázejících kult, je tato lekce velice účinná a na konci desátého století zažívá obrovský úspěch v Římě, v celé říši, ve Španělsku. Ve Francii koluje po kláštěrech několik rukopisů latinského textu, ale protože chybějí relikvie, legendě se nedostává nikoho, kdo by ji propagoval.

Hle, ten nejlepší, vlastník kultu svatého Alexia, následník Serge z Damašku, tento Léon, papežský legát, právě označil Gerberta za „syna odpadlictví“ a připomíná mu, že „*církev římská je stále ctěna a obdivována všemi církvemi. Jen vy ji znectíváte a hanobíte*“. V jeho rukou se život svatého Alexia, i za cenu otevřených ústupků historické pravděpodobnosti, stává nástrojem nadšené oslavy všemocnosti papeže a římské univerzality. K vyprávění se přidává jeden prvek: když Alexius zemřel, svíral v sevřených rukou svůj životopis. Nikdo však nedovedl pergamen z prstů svatého zesnulého vyprostit. Jedině papež přivolaný na pomoc dokázal vysvobodit jeho svědectví. Lekce je průhledná.

Léon dosáhl svých politických cílů, král ustupuje. Obětuje Gerberta, ten najde ochranu u Oty, který z něj udělá papeže. Král Robert se odloučí od své burgundské královny, ale protože se nechce ani nemůže znovu oženit s Rosalou, která se stala jeptiškou, pokouší se o další politicko-manželské dobrodružství; žení se s Konstancí z Provence, dcerou hraběte z Toulouse. První

pokus o spojení severu a jihu, velmi špatně přijímaný francouzskými barony: tito neotesaní frančtí válečníci byli na rafinovaném akvitánském dvoře považováni za hulváty.

Stojí úspěch spisu *Život svatého Alexia* u zrodu prvního kacířství kapetovské církve? Rozhodně koresponduje s hnutím, které, než pronikne mezi lid, zasahuje kolem roku 1022 šlechtické a církevní kruhy. Plamen je zažehnut v Orléansu, samém středu království. Vysocí hodnostáři, zpovědník královny Konstancie, scholastik a mistr-profesor z opatství Saint-Pierre-le-Puellier, kanovníci z orleánské katedrály, zbožní šlechtici, ti všichni uznávají a šíří Alexiův příklad: není třeba být klerikem při usilování o svatost, každý musí sám v sobě hledat cesty spásy; manželství – a nejen manželství kněží – je překážkou života v modlitbách, v odříkání a chudobě, sexualita je vězení, z něhož se muž i žena mají osvobodit, aby našli ráj prvotní rovnosti.

Raoul Glaber (jindy psáno Glabre) dokládá, že jistý Leutard v Châlons-sur-Marne „*má v úmyslu se rozvést podle zásad evangelia*“. Přitěžující okolnost: ve jménu těchto zásad se rozhoduje už neplatit desátek kléru, který se stal zbytečným. Je mnoho takových, kteří opouštějí své rodiny, svůj hrad nebo vesnici a jdou hledat poušť, individuální askezi a dokonalost.

Je třeba trestat. Zbožný král Robert dá svolat synod, aby soudil orleánské kacíře. Proces způsobí rozruch, protože obžalovaní jsou intelektuálové se solidními teologickými argumenty. Ale proces je rozhodnutý předem: obvinění jsou odsouzení k smrti a upálení. Je to první případ hrdelních poprav kvůli kacířství. Zapamatujme si, že se dotkne vzdělaných kleriků a šlechticů. Křesťanská víra je kolektivní osud, ne osobní vztah s Bohem. Svatý Alexius páchne kacířstvím, ale pokračuje ve své literární kariéře.

Církev má totiž další starosti s elitami společnosti. Od druhé čtvrtiny jedenáctého století se rozpadá tradiční organizace společnosti, ještě poznamenaná hierarchiemi římské říše. Král, jeho armáda, jeho vazalové a administrativa už nejsou schopni dodržovat pořádek a zákonnost. Zákon ustupuje síle všude. Veřejná moc už nemá prostředky hájit své pevnosti a své hrady, které se dostávají do rukou nové skupině šlechticů, mimořádně brutální a neposlušné – rytířům. Bez velkého odporu se tito válečníci zmocňují úřadů, vybírají daně, aby živili své oddíly, a bojují, protože to je jejich způsob existence. Rabují, kořistí, zmocňují se všeho, co jim padne pod sekeru a kopí. Včetně majetku církve a klášterů, to však už je příliš. Protože král je bezmocný, vloží se do problému církev. Koneckonců, tito rytíři, pokud zrovna neunášejí, nevraždí či nevypalují vesnice, jsou také jenom lidé, kteří se bojí Boha a pekelných plamenů.

Tak se dělají tu a tam kompromisy, uzavírají se mírové smlouvy a přísahá se na svaté relikvie. Válka, tato vznešená činnost, není zakázána, je civilizována: „*Nenapadnu neozbrojeného klerika a mnicha ani ty, kteří s nimi krádeží bez zbraní, ani nevezmu jejich statky, jediné kdyby byli přistíženi při činu. Nezastavím venkovana*

nebo venkovanku, nevezmu žádnému člověku mezka nebo mulu, koně, kobylu ani jiné zvíře, které by bylo na pastvě. Nezničím mlýn ani nevezmu obilí, které v něm najdu, jediné v případě války a když to bude na mé půdě.“

Tyto okamžiky Božího míru načrtávají obraz podivné a paradoxní postavy, *křesťanského rytíře*, zbožného žoldáka, spojení nejdivočejšího válečného násilí a náboženství evangelia. Něco za něco: na jedné straně získává válečnická činnost rámeček, jsou jí vnuceny podmínky a meze; na druhé straně se jí, za předpokladu, že budou respektována pravidla, dostává božího pomazání. Mezi rokem 1037 a 1041 se koná koncil v Arles, který rozhodne o *Božím míru*. Zákaz boje v neděli a během velkých náboženských svátků. Během tohoto nuceného odpočinku ukáže rytíř křesťanskost své funkce, protože dá svůj meč a svého koně do služby Boha, vdovy a sirotka.

Je to náhoda, že v období těchto jednání mezi církví a válečnickou šlechtou se znovu objevuje, tentokrát ve francouzském jazyce, *Život svatého Alexia*, jeden z prvních dochovaných textů naší literatury? Rytíři jsou nevzdělaní a jsou na to pyšní, z latiny umějí přeříkávat jen slova mše. Život šlechtného Alexia a jeho lekce hrdinské pokory jsou pro ně nesrozumitelné. Hle, co se šíří, co se zpívá, co se hraje na slavnostech a obřadech – text, který se obrací k nim, který mluví o jednom z nich, „*riches hom de grant nobiliter*“, bohatém muži velké šlechtnosti, jenž vede jeden z největších bojů, boj, který otvírá cestu k věčnému životu, „*k nejtrvalejší slávě*“.

Učenci kladou vznik francouzské legendy *Život svatého Alexia* kolem roku 1040. Je to dojemná báseň složená ze sto dvaceti pěti strof o pěti asonovaných desetislabičných verších. Jazyk se od dob *Štrasburských přísah* natolik vyvinul, že je téměř možné se obejít bez překladu. Začíná taktó, melancholickou připomínkou minulosti, kdy vládly láska a spravedlnost:

*Bons fut li siecles al tens ancienor,
Quer feit i ert justisse et amor,
Si ert credance, dont or n'i at nul prot:
Tot est mudez, perdude at sa colore;
Ja mais n'iert tels com fut as anceisors.*

(Dobry byl svet za starých časů,
neboť tam byla věrnost, spravedlnost a láska.
A víra tam byla, již je dnes tak málo.
Všechno se změnilo, svět ztratil svou barvu;
už nikdy nebude takový, jaký byl za našich předků.)¹

Podle Gastona Parise, významného filologa-romanisty devatenáctého století, by mohl být autorem *Života svatého Alexia* rouenský kanovník zvaný Teclbalt

(nebo Thibaut) de Vernon. Stopy tohoto Tedbaltu nacházíme v análech benediktinského řádu, které přinášejí zprávu o tom, jak se v roce 1053 v ulicích Rouenu nosily ostatky svatého Vulframma – arcibiskupa ve městě Sens v sedmém století –, aby byl zažehnán mor. S velkým úspěchem, protože se stalo mnoho zázraků a mnoho nemocných se uzdravilo, mezi nimi téměř slepý rouenský kanovník, jemuž se navrátil zrak.

„*Je to ten Tedbalt de Vernon,*“ píše latinsky kronikář opatství ve Fontenelle (dnes Saint-Wandrille), „*kteřý přeložil z latiny životy několika svatých a mezi nimi i život svatého Wandrilla, upravil je pro užití v obecném jazyce s dostatečnou výmluvností a učinil z nich příjemné písně podle zvonivého rytmu.*“

Z těchto překladů se zvonivými, rýmovanými a výmluvnými strofami nezůstalo nic, jen tato píseň o svatém Alexiovi. Musela mít velký úspěch a její ponaučení bylo dostatečně aktuální, abychom nacházeli kopie a adaptace v severní Francii a Anglii, ve verších nebo ve čtyřverších o jednom rýmu, až do patnáctého století. Síla a účinnost životopisu: popsat život obyčejným jazykem, tedy přeměnit existenci v příklad a přenést výjimečnost do těla a jazyka každodennosti. Životopis dělá něco úplně jiného, než že vypráví nějaký život, on jej píše: umísťuje jej do prostoru, kde se dotýkají věčnost a pozemský život, Slovo a Tělo, něco nedostupného a příkladného.

Nepřestáváme přecházet od jednoho pólu k druhému. Svatý Alexius je vzor hrdinské svatosti, ale je to vzor nenapodobitelný, naznačení cesty, kterou se patří obdivovat, ale i vyvarovat se jejího úplného následování. Modlete se a děkujte svatému Alexiovi, ale neopouštějte své ženy, ani nenechávejte plakat své rodiče. Biografické psaní, život světce, život spisovatele, panovníka nebo učence je to, co uskutečňuje tento paradox – nabízí účast na výjimečnosti, svatosti, géniovi, moci, skýtá možnost dotknout se jejich velikosti, přiblížit se posvátnému, pocítit odříkání a utrpení, zkrátka dosáhnout někoho jiného v jeho výjimečnosti a slávě, aniž opustíme hranice našeho pokorného lidství.

Účast na výsadách bez rizika, to je životopis; chápeme úspěch tohoto žánru. V *Životě svatého Alexia* je několik mimořádně dojemných strof. Alexius právě zemřel, v ruce drží svou biografii, kterou ta ruka právě načrtla, jediný důkaz jeho svatosti – doslova posvátnou zprávu. Je to funkce *autora*, co skýtá *autoritu*: schopnost rozeznat mezi všemi hluky světa smysluplné poselství. V okamžiku, kdy Alexis opouští své tělo, dává jeho autobiografie solidní podklad jeho svatosti.

Jeho matka – „*sa dolente medre*“, jeho otec, s bílými vlasy a „*la barbe chanude*“, sněhobílým vousem, jeho nevěsta, „*pulecle*“, opuštěná po třicet čtyři let na prahu manželského lože, vyslovují svou bolest v silných a žalostných slokách, kde básník zapomíná na teologii a morálku obětování se. Pláčou a lamentují nad těmi roky, které jim Alexius vzal. Výčítky se mísí s obdivem a lítostí. Zaplatili za svatost svého syna a manžela:

*Milovala jsem vás víc než kohokoli z lidí.
Jsem teď zlomená tak velkou bolestí,
že by bylo lépe, kdybych zemřela.*

Ale sotva jeho blízcí opustili Alexiovo mrtvé tělo, vstupuje lid a zpívá jiný druh zpěvu, plný radosti a naděje, zpěv konzumentů svatosti, těch, kdo požívají plodů jeho životopisné milosti. Nemocní, kteří ho vzývají, se uzdravují, „někteří jdou, jiní se nechávají nést“, podle toho, zda mají nohy či ne, jdou až k tělu, ale všichni se vracejí se zpěvem. Oběť světce skýtá milost a ochranu, slib míru a radosti těm, kteří, aniž ho mohou napodobit, umějí číst a pochopit jeho dokonalost.

Životopis je to, co obnovuje a reinkarnuje oběť – světce, spisovatele, válečníka nebo učence – a proměňuje tuto oběť v milost a v radost pro ty, kteří čtou nebo poslouchají četbu.

Později kritika roztrhne záhyb této tkaniny. V jedné verzi *Života svatého Alexia* napsané v polovině čtrnáctého století se to, co bylo v roce 1040 samozřejmostí – Alexius se oddá Bohu –, stane tématem souboje, jehož vyprávění zabírá velkou část básně. Na jedné straně Bůh, světec, andělé a Panna Maria, na druhé straně rodiče, opuštěná manželka, poslové všeho druhu, kteří se snaží přivést Alexia k rozumu, k manželským poutům. Argumentuje se, v jistém smyslu se staví práva Boha proti právům člověka. Jistě, Bůh a Alexius vítězí, ale tato verze uvádí jiný druh autobiografie: spor. Čtenář už není tím, kdo požívá výsad milosti, ale stává se porotcem tribunálu. Vyprávění života si vypůjčí formu soudního vyšetřování, obžaloby a obhajoby. U životopisce jsou funkce kazatele a soudce zdvojeny, jako je tomu i u světce a spravedlivého. Život už neodpovídá dílu, dokonce se stává, že stojí proti němu. Alexius je nakonec omilostněn a oslaven, díky autobiografickému dopisu, který předá moudrému kardinálovi, „*un saige cardinal*“, tento dopis však už rozhodně není znamením jeho svatosti: je to spíše dokument, který přidává ke spisu svého případu.

Roztržka, krize: pravda je verdikt vzniklý jediným pohybem vah.

PRAMENY

- La Vie de saint Alexis*. Texty z 11., 12., 13. a 14. století. Vydání Gaston Paris a Léopold Pannier. Paris, Librairie Franck 1872. Reedice Genève, Slatkine 1974.
- Pierre RICHÉ: *Gerbert d'Aurillac, le pape de l'an Mil*. Paris, Fayard 1987.
- Fred Ferdinand WERNER: „La légende de saint Alexis. Un document sur la religion de la haute noblesse vers l'an Mil?“ In: *Haut Moyen Âge. Culture, éducation et société*. Studie věnované Pierre Richému. Nanterre, Publidix Erasme 1990.

Erich AUERBACH: *Mimésis. La représentation de la réalité dans la littérature occidentale.*

Berne, 1946. Francouzský překlad Paris, Gallimard 1969.

J.-J. MAYEUR – L. PIETRI – A. VAUCHEZ – M. VENARD (eds.): *Histoire du christianisme.* Svazek IV: 610–1054. Paris, Desclée 1993.

Robert DELORT: *La France de l'an Mil.* Paris, Éd. du Seuil 1990.